

EGY ÉJSZAKAI PROGRAM KERETÉBEN MEGNYITOTT KIÁLLÍTÁS MARGÓJÁRA: Pillantás a múltba. A bronzkor évszázadai Zala vármegyében

ILON GÁBOR¹

Magyar Régészeti Társaság 13. évf. (2024) 2. szám, pp. 76–79.

A nagykanizsai Thüry György Múzeum Fő utca 5. szám alatti épülete 2024. június 22-én, egy a szombati napon 16 órától egészen 24 óráig emberek sokaságának, beszélgetéseinek, a néptáncnak, a színházi attrakcióknak és a jazz-zenének, valamint a tűzugrásnak adott otthont. Közben éjfélig ingyenes tárlatvezetések is folytak. Ez volt a már jól ismert és közkedvelt Múzeumok Éjszakája rendezvény első számú városi helyszíne. A program részeként e sorok írója üdvözölte a megjelenteket és nyitotta meg az alcímben megjelölt időszaki kiállítást (1–2. képek). Ezen írás az elhangzott szöveg átdolgozott változata, néhány további gondolattal kiegészítve.

Kulcsszavak: kiállítás, Múzeumok Éjszakája, késő bronzkor, Zala megye

A kiállítás kapcsán egy pólót szeretnék segítségül hívni néhány gondolat megfogalmazásához (3. kép). A póló jelentése szimbolikus. Az éjszakára, a varázslásra, a pogány időkre, de a Szent Iván-éjre is szerettem volna ezzel utalni. A nyári napfordulóra — a világosságra, netán a Holdra, a fehérre, az ezüstre. A női princípiumra. Márpedig ez a kettősség a világ szinte összes népének ősi mitológiájában, de még a tételes vallásokban is megtalálható dualizmust feltételezi. Nem volt ez természetesen másként a bronzkorban sem.

Pólómon most az ausztriai Hallstatt nevére mutatnék. Az innen kb. 400 kilométerre, az Alpokban található mélyművelésű sóbánya kincse nem csak az ételek ízesítésében, de a hús tartósításában is kulcsszerepet játszik egészen máig. Így a só természetesen a bronzkori Európában is a kereskedelem tárgya volt. Szerencsés és önmagában álló darabját már néhány évtizede Lébény határában, az M1-es autópálya megelőző feltárásán Győr közelében találták meg. Feltételezett származási helyének műszeres analitikai azonosítására azonban még nem került sor.

De mikor is volt ez a bizonyos bronzkor? A Kárpát-medencében Kr. e. 2800/2600–800/750 között. De néhány száz évvel korábban kezdődött a mai Görögország, míg néhány száz évvel később Dánia területén.

Kora-, középső- és késő bronzkorra tagoljuk. Elnevezését egy „mű-anyagról”, egy fémötvözetről, a bronzról kapta. Ez a réz és arzén, majd ón, vagy ritkábban antimon „elegyítése”. Ezek többek között a

1. kép. A kiállításmegnyitó közönsége; a színpadon Száraz Csilla és Ilon Gábor (fotó: Hohl Zoltán; Thüry György Múzeum, Nagykanizsa)

2. kép. Száraz Csilla egyik vezetése az éjszakában; tőle jobbra az oltárci kincs bronzai. A kiállítás első termének részlete (fotó: Hohl Zoltán; Thüry György Múzeum, Nagykanizsa)

¹ Régész; e-mail: ilon.gabor56@gmail.com

Ilon Gábor • Egy éjszakai program keretében megnyitott kiállítás margójára: Pillantás a múltba. A bronzkor évszázadai...

keményység, az olvadáspont, a szín és a csillogás befolyásolói voltak. A réz nyersanyag Kárpát-medencei bányái a mai Szlovákia és Nyugat-Románia érchegységeiben, valamint az ausztriai Keleti-Alpokban Mitterberg és környékén található. Csehország mellett a még messzebb található Pireneusi-félsziget és a Brit-szigetek ónbányái kapcsolódtak be az európai ellátásba.

Az emeleten látható kiállítás a késő bronzkor megyei történetét villantja fel, annak is leginkább az utolsó, kb. 600–650 évét; ez 18–20 generáció története. Ezt a régészeti szakzsargonban a „Hallstatt A-B periódus” kifejezéssel írjuk le, amit az úgynevezett Urnamezős kultúra idejével párhuzamosítunk. Az elnevezést a 19. század végi német tudományosságnak köszönhetjük, ami által a temetkezés rítusára helyezték a fókuszot.

Az előbb említett európai nyersanyag-hálózatok (só, érc) kb. Kr. e. 1600-tól kibővültek a borostyánkőnek a Baltikumból induló kereskedelmével, ami egy hálózatba kötötte a Balkán, benne Mükéné, Kréta és Szardínia lelőhelyeit. Itt feltétlenül kiemelendő a zalaszentmihályi Pötréte késő bronzkori (korai urnamezős, azaz Hallstatt A-ra keltezhető) viselet borostyánkő nyaklánc. És még egy apróság: a Kr. e. 14. századtól a társadalmi elit körében az arany és a borostyánkő mellett feltűnnek az egyiptomi és/vagy mezopotámiai eredetű kék és zöld üveggyöngyök, melyeket az észak-itáliai Pó-völgy műhelyében is készítettek. Itt pedig feltétlenül meg kell említenem a kultúra ma ismert legnagyobb hazai, 160 hektáros magaslati települését, a várvölgyi Nagyláz-hegyet, ahol egy aranykincs ékszerére húztak egy kék üveggyöngyöt.

A Kr. e. 1600 körül, a Halomsíros kultúra idejétől kialakuló első európai egységet az értékmérés módja és az azonos szimbólumok elterjedtsége is jelzi. Az előbbi jó példái a kiállításban is tanulmányozható oltárci kincs ún. karikapénzei, míg az utóbbira a Nap és a Hold stilizált ábrázolása, mely általános az edényeken és ékszereken. Fantasztikus esetként a Nagykanizsa–Bilkei-dülő edényének vállán elhelyezett három, kör alakú ezüstberakás lapkát említem; ez a megoldás a korszak hazai leletanyagában máig unikum. Az Európai Unió országai 1999–2000-ben az „Európa Odüsszeusz idején, a bronzkor istenei és hősei” című, Koppenhágában, Bonnban, Párizsban és Athénben bemutatott hatalmas kiállításon ismerhették meg ezt a bronzkori európai kulturális egységet, melynek egyik régiója volt a Kárpát-medence nyugati fertálya a mai Zalával, az ide az Alpokból és nyugatról érkező közlekedésre alkalmas vízfolyásokkal, az azokat kísérő szárazföldi utakkal és a mindezeket keresztező Borostyánkő úttal. És ezzel ismét visszacsatoltam az európai hálózatokhoz.

3. kép. A Hallstatt Múzeum pólója (a szerző fotója)

4. kép. Bal oldali tárló a zalaszentiváni kartekercsekkel; a második terem részlete (fotó: Hohl Zoltán; Thüry György Múzeum, Nagykanizsa)

A három teremre kiterjedő tárlat tárgyait a nagykanizsai mellett a Göcseji és a Balatoni Múzeum biztosította. Ezért közelről tanulmányozhatók a zalaszentiváni hatalmas kartekercsek (4. kép), valamint

5. kép. In situ sírok a zalakomári temetőből; a harmadik terem részlete (fotó: Hohl Zoltán; Thúry György Múzeum, Nagykanizsa)

6. kép. Válogatás a Bilkei-dűlő leletanyagából és épületmakett; a második terem részlete (fotó: Hohl Zoltán; Thúry György Múzeum, Nagykanizsa)

az oltárci, szentgyörgyvári és várvölgyi depók válogatott bronztárgyai: kocsitengely vége, balták, kalapácsok, fibulák és egyszerűbb tűk, tálak. A települések anyagában az agyagedények mellett megjelennek a fonal készítésére utaló orsógombok, a szövőszék agyagnehezékei, de az elfogyasztott állatok csontjai is. Továbbá az európai érdeklődésre számot tartó régészeti lelet, a balatonmagyaródi számócatorna maradványai is. A szerencsés leletkörülmények miatt ugyanis megmaradt az őskorból ismert egyik legrégebbi sütemény, amelynek összetevőit és készítési módját természettudományos vizsgálatok igazolták. A temetők közül a zalakomárit szeretném kiemelni, melynek kardos sírja urnamezős régióinkban meglehetősen ritka. A kiállításon ugyancsak innen származnak a bemutatott sírrekonstrukciók, amelyek szabadon tanulmányozhatók.

A vitrinekbe került, nem csak régészeknek érdekes tárgyak mellett az itt-ott megjelenő rekonstrukciós kísérletek (pl. női és férfi viselet, máglya, temetkezések) biztosítják, hogy az „egyszerű” múzeumlátogatók se unatkozzanak (4–5. képek). Igényes és jól értelmezhető a nagykanizsai Bilkei-dűlő épületének makettje (6. kép). Természetesen remek lett volna, ha a kiállítás nyomtatott meghívóján és plakátján látható, Oltárcról begyűjtött kúpos bronzlemez egy cserzett bőrből készített mellpáncél rekonstrukcióján jelenik meg; de egy ilyen elvárás a múzeum mai pénzügyi lehetőségei mellett nem igazán reális. És egy apró megjegyzés: a tablók betűinek mérete és némelyik felmérési térkép kis mérete nyilván nem segíti az elmélyülni szándékozó látogatót, legyen az szakember avagy céhen kívüli érdeklődő.

A kiállítás kurátorai Száraz Csilla régész és Szmodics-Tugya Beáta archeozoológus voltak. Bicskei József és Hohl Zoltán a tárgyfényképet, képfeldolgozást, Ambrus Edit a tárgyrajzokat jegyzik. A viseleti rekonstrukciókat Nyári Zsolt készítette. Eke Istvánt térinformatikai munkái, míg dr. Czajlik Zoltánt légifotói dicsérik. A grafikák, a meghívó és a plakát – az utóbbiakon a kiállítás ötletes szemével, azaz „pillantásával” – Balogh József alkotásai.

Sajnálatos, hogy nem jelent meg egy nyomtatott vagy online elérhető vezető, amelyet a tudományos feldolgozásokban is idézni lehetne; ez, különösen, ha kétnyelvű, komoly nemzetközi érdeklődésre tarthat számot. A régióban Farkas Csilla régész szerkesztésében született meg egy informatív, kisebb tanulmányokat is tartalmazó, színes katalógus. Ezt szűk egy évtized alatt, a mai napig (2024. július 1.) csak e sorok szerzőjének academia.edu oldalán 1142 érdeklődő tekintette meg. A kiállítás anyaga tehát máig önálló életet él, külföldi publikációkban is hivatkozzák. A közeli Ljubjana és Zágráb egyetemének régészeket és történészeket képző szakjairól remélhetőleg érkeznek majd hallgatók Nagykanizsára tanulmányi kirándulások keretében. A tárlatot természetesen a turizmus is kamatoztatni tudja, hiszen a jövő év nyaráig megtekinthető.

Számomra külön öröm, hogy a Kárpát-medence nyugati régiója „százszorszépeket” felvonultató idoljának tárlatát (2007) a szombathelyi „időcsiga” (2011), majd egy győri „sírhalmos” (2022), igaz csak rövid

Ilon Gábor • Egy éjszakai program keretében megnyitott kiállítás margójára: Pillantás a múltba. A bronzkor évszázadai...

ideig látogatható követte, és most az itt bemutatott nagykanizsai „pillanatok” sem zárja a sort. Ugyanis június végén a keleti régió bajai múzeumban a koszideri korszak *Kamillája* jött velem szembe... de ez már egy másik kiállítás és ismertető tárgya.

AJÁNLOTT IRODALOM

Farkas, Cs. (szerk.) (2011). *Időcsiga, Újabb eredmények Vas megye őskorának kutatásában. Zeitschnecke, Neue Forschungsergebnisse zur Vorgeschichte vom Komitat Vas*. Szombathely.

Ilon, G. (szerk.) (2007). *Százszorszépek. Emberábrázolás az őskori Nyugat-Magyarországon. Die Wunderschönen. Menschendarstellungen im urzeitlichen Westungarn. Wonderful. Human representations in prehistoric Western Hungary*. Szombathely.

AAC (1999). *L'Europe au temps d'Ulysse. Dieux et Héros de l'Âge du Bronze. 25e Exposition d'art du Conseil de l'Europe*. Copenhagen-Bonn-Paris-Athènes.

Ujvári, F. (2022). Sirhalomtól a halomsírig – Válogatás a Kisalföld bronz- és vaskori temetkezéseiből, avagy a győri Rómer Flóris Művészeti és Történelmi Múzeum legutóbbi időszakos régészeti kiállítása. *Magyar Régészet* 11:4, 70–73.